

МОРАЛНИ, ПОЛИТИЧЕСКИ И ЛИТЕРАТУРНИ ЕСЕТА: ЗА ПУБЛИЧНИЯ КРЕДИТ*

Дейвид Хюм

Дейвид Хюм (1711-1776) е шотландски философ, историк и икономист, който само в рамките на девет есета, част от неговите „Политически беседи“ (публикувани за първи път през 1752 г. и след това преработвани и претърпели множество редакции и издания до неговата смърт) прави важна критика на т. нар. меркантилистични идеи относно парите, цените, международната търговия, данъците и заетостта. През същата 1752 г., която някои смятат за ранна зора на икономическата наука, Адам Смит е студент в Оксфорд и е порицан от преподавателя си, че чете тези току-що публикувани есета. Това не пречи на този друг шотландец да се превърне през 1776 г. след публикацията на „Богатството на народите“ в основен просветител в това направление на човешкото познание.

Какви са някои от основните приноси на Хюм според съвременните виждания? *Първо*, анализът му за механизма как цените се влияят от монетарните парични потоци опровергава до голяма степен мисленето на меркантилистите, че държавата трябва да се стреми винаги към положителен търговски баланс. *Второ*, положителното отношение на Хюм към манифактурното производство и занаяти излага на показ ограничените виждания на физиократите. *Трето*, при обсъждането на данъците той поставя началото на разглеждането от икономистите на проблемите, свързани с личния и корпоративния доход, които са резултат от данъчно и митническо облагане. И ако с многотомната си „История на Англия“, публикувана през периода 1754-1761 г., Хюм се е радвал на известен успех сред читателите през 18 век и е спечелил финансова независимост, то в днешно време по-популярни сякаш стават философските и икономическите му идеи.

Есето „За публичния кредит“ разглежда проблемите, свързани с голям и непрекъснато нарастващ публичен или държавен дълг, и представлява по същество една „естествена история за възхода и падението на публичния кредит“. Забележителното в анализа на Хюм е, че като изследовател на човешката природа той открива и прави връзки между различни икономически и други обществени процеси, които са главно от политически, правен и социологически характер. От всички неговите есета на икономическа тематика може би именно това най-ясно показва разбирането на Хюм като учен и морален философ за важните връзки между различните сфери на социалната практика и опит. – Бел. пр.

* Оригиналният текст на есето на английски език може да бъде намерен в: Hume, D. (1752) *Political Discourses*. Edinburgh: Printed by R. Fleming, for A. Kincaid and A. Donaldson (<https://archive.org/details/McGillLibrary-125702-2590/page/n5/mode/2up>), както и негова по-съвременна редакция в Hume, D. (1985). *Essays Moral, Political and Literary* (Miller, E. F. ed.). Indianapolis: Liberty Fund (<https://oll.libertyfund.org/title/hume-essays-moral-political-literary-lf-ed>).

Изглежда, че е била обичайна практика в античността запасяването с провизии в мирни времена за нуждите на войната и предварителното трупане на богатства като инструменти на завоевания или защита, без да се има доверие на извънредни облагания, още по-малко на заеми, във времена на хаос и объркване. Освен споменатите огромни суми в есето за търговския баланс, които са били натрупани от Атина, от Птоломей и от другите наследници на Александър, научаваме от Платон¹, че пестеливите лакедемонци също имали голямо богатство. Ариан² и Плутарх³ уточняват богатствата, които е присвоил Александър при завладяването на Суза и Екбатана и които са били запазени (поне някои от тях) от времената на Кир. Ако си спомням правилно, Библията също споменава богатствата на Езекия и на еврейските царе⁴, а светската история – онези на македонските царе Филип и Персей. Древните републики на Галия обикновено са притежавали големи суми като резерви.⁵ На всеки е известно богатството, което е завзето в Рим от Юлий Цезар по време на гражданските войни.⁶ Откриваме, че по-късно по-мъдрите императори Август, Тиберий, Веспасиан, Север и др. винаги благоразумно са предвиждали и притежавали големи суми срещу обществени неотложни случаи.

Напротив, нашият съвременен метод, който стана много обичаен и всеобщ, е да се ипотекират държавните приходи и да се вярва, че идните поколения в мирни времена ще изплатят дълговете, поети от техните предшественици и родители. И тези поколения, като имат пред очите си такъв добър пример от своите мъдри бащи, разчитат по същия разумен начин на *техните* потомци, които в крайна сметка повече от необходимост, отколкото поради избор, са задължени да се доверят по същия начин на новото потомство. Но без да си губим времето, за да критикуваме практика, която има вид на разорителна, и извън свидетелствата на сто демонстрации изглежда очевидно, че древните максими в това отношение са били по-благоразумни, отколкото съвременните. Въпреки че тези съвременни максими са били ограничени в разумни граници и са били винаги съпровождани с такава спестовност по време на мир, за да се изплатят дълговете, поети в скъпоструваща война.

¹ ALCIB. I *Alcibiades* I 122d-123b. (Платон, 1979. *Диалози. Алкивиад*, Т. 1. С.: Наука и изкуство, превод Богдан Богданов. – Бел. пр.).

² LIB III. *Експедицията на Александър* 3.16 и 19.

³ PLUT., in vita ALEX sect. 36, 37 (Плутарх, 1969. *Избрани животописи. Александър*. С.: Народна култура, превод Богдан Богданов – Бел. пр.). Той изчислява тези богатства на 80 хил. таланта, или около 15 млн. стърлинги. QUINTUS CURTIUS (LIB. V, cap. 2.) пише, че Александър е открил в Суза около 50 хил. таланта.

⁴ Вж. *Втора книга Царства* 18:15; *Втора книга Паралипоменон (Хроники)* 32: 27-29.

⁵ STRABO, LIB. IV.

⁶ В началото на Гражданската война от 49-45 г. пр.н.е., която завършва с пълна победа над Помпей и другите врагове, Юлий Цезар заграбва държавното съкровище, което се състои от огромна сума в злато и сребро и други ценности (вж. Плутарх, 1969. *Избрани животописи. Цезар*, раздел 35. С.: Народна култура, превод Богдан Богданов). – Бел. пр.

Защо случаят да е различен между държавата и индивида, че да установяваме такива различни максими за поведение за всеки от тях? Ако фондовете на държавата са по-големи, то нейните разходи съответно са също по-високи. Ако ресурсите ѝ са повече, то те не са безкрайни и тъй като нейните рамки трябва да бъдат изчислени за по-дълъг период от човешкия живот или дори на едно семейство, то тя трябва да приеме пространни, щедри и трайни максими, които подхождат на предполагаемото ѝ съществуване. Да се уповаваме на случайности и временни методи е наистина нещо, което необходимостта на човешките дела често пъти ни принуждава. Но който доброволно зависи от такива ресурси, не може да обвинява за нещастията си, когато го настигнат, необходимостта, а само своята собствена глупост.⁷

Ако злоупотребата с богатствата в хазната е опасна, като въвлича държавата в прибързани предприятия или като я принуждава да пренебрегне военната дисциплина поради увереността в тези богатства, то злоупотребите на ипотекрането са по-сигурни и неизбежни и включват мизерия, безсилие и подчиняването на чужди сили.

Според съвременната политика войната е придружена с най-разрушителни последици като загуба на хора, увеличаване на данъците, загиване на търговията, прахосване на пари, грабеж в морето и на сушата. Съгласно древните максими отварянето на държавното съкровище, като създава необикновено изобилие от злато и сребро, служи за временно насърчаване на индустрията и до известна степен поправя неизбежните нещастия на войната.

Много е изкушаващо за даден министър да използва такова средство, тъй като то му позволява да се покаже като една велика личност по време на своята администрация и мандат, без да обремени прекалено народа с данъци или да възбуди непосредствени шумни протести срещу себе си. Следователно с практиката за поемането на дългове почти безгрешно ще бъде злоупотребено във всяко управление. Едва ли би било по-неразумно да се предостави на синпрахосник кредит във всяка банка в Лондон, отколкото да се даде пълномощие на държавник да взема заеми по този начин от потомството.

Какво ще кажем за този нов парадокс? А именно, че държавните тежести са сами по себе си полезни независимо от необходимостта да бъдат поети и че всяка държава, дори и да не е притисната от чужд враг, не би могла да прегърне по-

⁷ Размишленията на Хюм в това есе трябва да бъдат разглеждани в контекста на спора през 18 век дали държавният дълг е полезен, или вреден. Френският икономист Мелон, както и писатели в Англия, твърдят, че националният дълг подхранва държавата или богатство, което обогатява нацията, но повечето британски автори, вкл. Хюм и Адам Смит, са били разтревожени от нарастващия държавен дълг (вж. Matsushita, Shutato, 1929. *The Economic Effects of Public Debts*. New York: Columbia University Press, ch. 1). Адам Смит споделя сходни, но по-подробни възгледи в „Богатството на народите“ (вж. Смит, А., 1983. *Богатството на народите: изследване на неговата природа и причина*. С.: Партиздат, кн. 5, гл. 3, превод Георги Георгиев [Smith, A. *Wealth of Nations*, bk 5, ch. 3], <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.218011>). – Бел. пр.

мъдър способ за насърчаване на търговията и богатствата, но да създава фондове, както данъци и дългове без ограничения? Подобни аргументи по естествен начин биха минали за изпитания на ума и гатанки за оратори, както панегириците или венцехвалебствията на лудостта и треската на Бузирис и Нерон, ако не станаме свидетели, че такива абсурдни максими са покровителствани от големи министри и от цяла партия у нас.⁸

Нека разгледаме последиците от държавните дългове както върху нашето вътрешно управление чрез тяхното влияние върху търговията и индустрията, така и върху външните ни сделки чрез ефекта им върху войните и преговорите.

Съществува дума, която е в устата на всеки и която откривам, че е достигнала и други страни, като се използва много често от чуждите автори при имитацията им на английските. Тя е „обръщение“. Тази дума ни служи като сметка за всичко и въпреки че си признавам, че съм търсил нейното значение по сегашния предмет още от училище, така и не успях да го открия. Каква е възможната изгода за нацията за лесното прехвърляне на пари и ценни книги от ръка на ръка? Или съществува някакво подобие между обръщението на другите стоки и това на чекове и индийски облигации? Когато манифактурист продаде бързо своята стока на търговец на едро, последният – на търговец на дребно, а той – на потребител, това оживява индустрията и предоставя ново насърчение на първия дилър или манифактурист и на всички производители, като ги кара да произведат повече и по-добри стоки от същия вид. Стагнацията е вредна, когато и да се случи, защото действа обратно, като спира или вцепенява производителните ръце за онова, което е необходимо за човешкия живот. Но какво производство

⁸ Този откъс е предназначен главно за критика на сър Уолпоул (Robert Walpole), който изиграва главна роля в Камарата на общините от неговия избор през 1701 г. до оставката му като „премиер“ през 1742 г., както и на уигите, които го подкрепят. Намерението на Хюм е изразено по-ясно в откъс, който е пропуснат в този вариант на есето и който е перифразиран от Адам Смит: „За да спре тези шумни протести, сър Уолпоул се стремеше да покаже, че публичният дълг не е неудобство, макар да се предполагаше, че човек с неговите способности сам виждаше противоположното“ (Smith, A., 1978. *Lectures on Jurisprudence*. London: Oxford University Press, p. 515, <https://archive.org/details/lecturesonjurisp0000smit>).

През 1717 г. сър Уолпоул е способствал да се създаде погасяващ (или амортизационен) фонд, с който да се изплати главницата на националния дълг, като тази политика е била поне отчасти успешна през последвалото десетилетие. През 1733 г. обаче Уолпоул настоява парламентът да вземе пари от погасяващия фонд, за да посрещне текущи разходи, като се обосновава, че това действие ще бъде по-малко обременително за страната, отколкото да се повиши данъкът върху земята. На тази мярка се противопоставят онези, които виждат погасителния фонд като „мана небесна“ и като „единствената надежда на нацията“. През следващите години на министерстването на Уолпоул редовно са отклонявани средства от погасителния фонд (вж. Brisco, N. A., 1907. *The Economic Policy of Robert Walpole*. New York: Columbia University Press, ch. 2, <https://archive.org/details/economicpolicyof00brsrich>.)

В този откъс Хюм твърди, че оправданието на Уолпоул да продължи дълга е очевидно грешно, както речите във възхвала на тираните (според гръцката митология Бузирис е жесток египетски владетел) или други срамни неща за порицание. – Бел. пр.

дължим на Чейндж Алей (Change Alley)⁹ или дори потребление освен такова на кафе, писалки, мастило и хартия, така и не успях да науча, нито мога да предвидя загубата или пропадането на полезна търговия и стока, дори ако това място и всичките му обитатели са погребани завинаги в океана.

Въпреки че този термин не е бил обяснен никога от онези, които настояват толкова много на предимствата от обръщението, то изглежда, че все пак носи някаква полза, която е подобна на онази, произтичаща от данъците. И наистина, кое човешко зло не е съпроводено с някаква полза? Това ще се опитаме да обясним по начин, че да преценим важността, която би трябвало да му отдадем.

Ценните книги станаха при нас като един вид пари и се прехвърлят на тяхната текуща цена като златото и среброто. Когато е предложено печелившо начинание, колкото и скъпо да е то, никога не липсват ръце, които да го прегърнат. Никой търговец, имащ вложения в ценни книги, не трябва да се страхува от впускане в най-широка и пространна търговия, защото има средства, за да посрещне незабавно поискване, което би могло да му бъде направено. Никой търговец не смята за необходимо да държи у себе си значителна сума пари. Банкови книжа и индийски акции и облигации¹⁰ и по-специално последните му служат за същата цел, защото може да се освободи от тях и да ги заложат при банкера за по-малко от четвърт час. В същото време те не стоят, без да правят нищо, дори в неговото бюро, но му носят непрекъснат доход. Накратко нашият държавен дълг предоставя на търговците вид пари, които непрекъснато се увеличават в техните ръце и им дават сигурни печалби освен печалбите от търговията им. Следователно той трябва да им позволи да търгуват за по-малки печалби. По-малката печалба прави стоката по-евтина, причинява по-голямо потребление, ускорява труда на обикновените хора и спомага за разпространението на индустрията и изкуствата в цялото общество.

Можем да отбележим, че в Англия и във всички държави, които имат търговия и държавни дългове, съществува определена група от хора, които са полутърговци, полуприитежатели на ценни книги и които могат да желаят да търгуват за малки печалби, тъй като търговията не е основен или единствен източник на доходи и приходите им от фондовете са сигурен доход за тях за и семействата им. Ако не съществуваха фондове, големите търговци няма да имат друг начин да реализират или да съхраняват каквато и да е част от тяхната печалба, освен като влагат парите си в земя. Но земята има множество неудобства в сравнение с фондовете. Тя изисква много повече грижа и надзор и раздвоява вниманието на търговеца. При примамливо предложение или извънредно събитие в търговията земята не може да бъде превърната бързо в пари. И тъй като земята е толкова привлекателна чрез естествените удоволствия, които

⁹ Малка и тясна улица, свързваща Кралската фондова борса (Royal Exchange) и сградата на пощата (Post Office) на улица Ломбард. – Бел. пр.

¹⁰ Хюм има предвид акции в Британската източноиндийска компания. – Бел. пр.

предоставя, и авторитета, който дава, тя скоро превръща гражданина в провинциален джентълмен. Може да се предполага, че повече хора с големи капитали и доходи по естествен начин ще продължат да се занимават с търговия, когато съществуват държавни дългове. И трябва да се има предвид, че това е от някаква полза за търговията, като намалява печалбите, подпомага обръщението и насърчава индустрията. (В тази връзка ще отбележа, без да прекъсвам нишката на аргумента, че нашите големи държавни дългове служат да понижат нормата на лихвата и че колкото повече правителството взема заеми, толкова по-евтино може да очаква да заема. Това е противно на общото мнение. Печалбите от търговията влияят върху лихвата.)

Но срещу тези две благоприятни обстоятелства, които може би не са от голямо значение, натежават многото неудобства, съпровождащи нашите държавни дългове в цялата *вътрешна* икономика на държавата. Така ще имате възможност да направите сравнение между добрите и лошите неща, които са резултат от тях.

Първо, можем да твърдим със сигурност, че националните дългове причиняват сериозно стичане на хора и богатства към столицата поради големите суми, с които се облагат провинциите за изплащане на лихвите по дълговете. И може би също поради споменатите търговски предимства, които имат търговците в столицата в сравнение с онези в провинцията. Въпросът е дали в нашия случай е в обществен интерес на Лондон да бъдат предоставяни толкова много привилегии, когато този град е достигнал до такива огромни размери и продължава да расте? Някои хора разбират последиците. Що се отнася до моето мнение, не бих могъл да се въздържа от следната мисъл. Въпреки че несъмнено главата е доста по-голяма от тялото, все пак този голям град е така щастливо разположен, че неговите излишни размери причиняват по-малко неудобства, отколкото по-малка столица на по-голямо кралство. Съществува по-значителна разлика в цените в Париж и Лангедок, отколкото между тези в Лондон и Йоркшър. При управление, което не допуска и няма произволна власт, огромните мащаби на Лондон правят хората размирни, партизани, непокорни и дори бунтовни. Но на това зло самите национални дългове имат тенденцията да осигуряват лек. Първото очевидно избухване или дори непосредствена опасност за обществения ред трябва да алармира всички собственици на ценни книги, тъй като тяхната собственост е най-несигурна от всички и те ще притичат за поддръжката и закрилата на правителството, независимо дали има заплаха от якобитско насилие, или демократична лудост.¹¹

Второ, публичните книги, представлявайки вид книжен кредит, притежават

¹¹ Якобитите са привърженици на каузата на Стюартите след Революцията от 1688 г. През 1715 г. избухва въстание в подкрепа на Джеймс Стюарт (James Edward Stuart) – „старият претендент“, и друго през 1745 г. в подкрепа на Чарлз Стюарт (Charles Edward Stuart) – „младият претендент“. Якобитският сантимент е бил особено силен в шотландските Хайлендс. – Бел. пр.

всички неудобства на този вид пари. Те премахват златото и среброто от най-значителната търговия на държавата, намаляват ги до обикновено обръщение и по този начин правят всички хранителни стоки и труда по-скъпи, отколкото биха били.

Трето, наложените данъци за заплащането на лихвата по дълга имат тенденцията да повишават цената на необходимостите на живота или да потискат бедните.

Четвърто, тъй като чужденците притежават дял от нашите национални фондове, те превръщат обществото в техен длъжник и могат по някое време да накарат хората и индустрията ни да се преместят.

Пето, тъй като по-голямата част от тези обществени книги са винаги в ръцете на безделници, които живеят от тях, то нашите фондове дават голямо насърчение на един безполезен и неактивен живот.

Но макар вредата, която се причинява на търговията и индустрията от нашите обществени фондове, да изглежда значителна, след като балансираме всички ползи и неудобства, тя е много малка, ако се сравни с вредата, причинена на държавата, разгледана като политическо тяло, което трябва да се издържа в обществото на нациите и има разнообразни отношения с други държави във войни и преговори. Злото е чисто и непримесено с никакви благоприятни обстоятелства, които да го компенсират, и по естеството си е също зло от най-висока и значима степен.

Казват ни, че обществото не е по-слабо, когато се взимат предвид неговите дългове, защото те са повечето между нас самите и са точно толкова собственост за един, колкото са загуба за друг. Това е като прехвърлянето на пари от лявата ръка в дясната, което прави човек нито по-богат, нито победен, отколкото е бил преди.¹² Такова неточно мислене и общо сравнение винаги биха минали, когато не разсъждаваме върху никакви установени принципи. Питам: според природата на нещата може ли нацията да стане прекалено обременена с данъци, дори и когато суверенът живее в страната? Самото съмнение по този въпрос изглежда екстравагантно, тъй като във всяка общност е необходимо да се спазва определена пропорция между работещите и бездейните. Но ако всички сегашни данъци се ипотекират, не трябва ли да измислим нови такива? И не може ли това да стигне до онази степен, която води до разруха?

¹² „Дълговете на държавата са дългове на дясната ръка към лявата, от които тялото няма да бъде изобщо отслабено, ако то притежава необходимото количество храна и ако знае как да разпределя тези (дългове)“ (вж. Melon, J.-F. *Essai politique sur le commerce*, ch. 23, <https://archive.org/details/essaipolitiquesu00melo>; <https://archive.org/details/politicalessayup00melo>). Jean-François Melon (1675-1738) е френски икономист, приятел на Джон Лоу (John Law) и смятан за предшественик на физиократите. Поддръжник е на книжните пари и защитава лукса, като споделя сходни идеи с тези на Монтескьо. Популяризатор на Мандевил и неговата „Притча за пчелите“ във Франция. – Бел. пр.

Във всяка нация винаги съществува някакъв метод за вземане на пари, който е по-лесен от други такива и който е подходящ за начина на живот на хората и за използваните от тях стоки. В Британия акцизите върху малц и бира доставят много големи приходи, защото действията по приготвянето на бирата са бавни и не могат да бъдат укрити. В същото време тези стоки не са абсолютно необходими за живота, така че увеличаването на цената им няма да подейства отрицателно на бедните. След като всички тези данъци са ипотекирани, колко е трудно да открием нови! Какъв тормоз и разруха за бедните!

Данъците върху потреблението са по-справедливи и леки, отколкото онези върху собствеността. Каква загуба за обществото, че възможностите за първите са изчерпани и че трябва да прибегнем до по-болезнения начин на данъчно облагане!

Ако всички собственици на земята бяха единствените управители или икономисти на обществото, то по необходимост няма ли те да бъдат принудени да прилагат всички тънкости на потисничество, използвано от управителите, когато отсъствието или небрежността на собствениците ги осигуряват срещу разследване?

Едва ли може да се твърди, че националните дългове не трябва да бъдат ограничавани и че държавата няма да бъде по-слаба, ако 20 или 15 шилинга от всеки паунд данък върху земята бяха ипотекирани заедно с всички наши акцизи и мита. Следователно има нещо повече от случая на просто прехвърляне на собственост от ръка на ръка. След 500 години потомствата на тези, които са в каляските, и на онези, които ги карат, вероятно биха сменили местата си, без обществото да бъде засегнато от такива революции.

Да предположим, че обществото е почти докарано до състоянието, към което се стреми с такава невероятна скорост. Да предположим, че земята е обложена с данък 18 или 19 шилинга от паунд, тъй като не би могла никога да понесе 20. Да предположим, че са наложени всички възможни акцизи и мита, при което нацията може да издържи, без да изгуби изцяло търговията и индустрията си. И да предположим, че всички тези фондове са ипотекирани до безкрайност и че изобретението и хитростта на нашите проектантите или предприемачи не могат да открият ново облагане, което да служи за основа на нов заем. Да разгледаме последиците от ситуацията. Въпреки че несъвършеното състояние на политическото ни познание и ограничените способности на човека правят трудно да се предсказват ефектите от все още неопитвана мярка, семената на разрухата са разпръснати в такова изобилие, че да убягнат от окоето на най-безгрижния наблюдател.

В това неестествено състояние на обществото единствените хора, които притежават някакви доходи над непосредствените ефекти на тяхната индустрия и усърдие, са притежателите на ценни книги, които освен продукцията на митата и акцизите получават почти цялата рента на земята и къщите. Това са хора, които нямат връзка с държавата и които могат да се радват на доходите си в

която и да е избрана от тях за живеене част на земното кълбо. Те естествено ще се погребат в столицата или в големите градове и ще потънат в летаргията на затыпяващ и разглезен лукс, без дух, без амбиция или радости. Сбогом на всички идеи за благородничество, дребна собственост и семейство. Ценните книги могат да бъдат прехвърляни моментално и като са в такова колебливо състояние, ще бъдат рядко прехвърляни през три поколения от баща на син. Или ако останат в едно семейство, те няма да предоставят наследствен авторитет или кредит на притежателя. По този начин няколкото рангове от хора, които образуват нещо като независима магистратура в една държава, създадена от ръцете от природата, напълно изчезват. Всеки човек с власт получава влиянието си само чрез комисията или пълномощията на суверена. Няма друг метод за потушаване или предотвратяване на въстанията освен с наемни войски. Липсва начин за отстояване на тиранията. Изборите са изпълнени с корупция и подкупи и средната сила между краля и народа е изцяло премахната, като неоспоримо се установява мъчителен деспотизъм. Притежателите на земя, презирани за тяхната мизерия и мразени за тяхното потисничество, няма да могат да се противопоставят.

Въпреки че законодателят трябва да реши никога да не налага данък, който вреди на търговията и пречи на индустрията, то ще бъде невъзможно за хората да размишляват справедливо по толкова изключително деликатни проблеми, без да сгрешат, или изправени пред спешни трудности, никога да не се отменят от решението си. Продължителното колебание в търговията изисква непрекъснатата промяна в природата на данъците, което излага законодателя във всеки момент на опасността както от преднамерена, така и от нежелателна грешка. И всеки удар върху търговията – дали чрез несправедливи данъци, или от други случайности, хвърля цялата система на управление в хаос и объркване.

Но какъв метод може да използва обществото сега, дори ако предположим, че търговията ще продължава в най-цветущо състояние, за да издържа своите външни войни и предприятия и за да защитава своята чест и интереси или тези на съюзниците си? Не питам как обществото може да упражнява такава истинска сила, каквато поддържаше през последните войни, където надвишихме не само нашите естествени сили, но също и на най-големите империи. Тази екстравагантност е злоупотреба и е източник на всички опасности, на които сме изложени. Но тъй като ние все пак предполагаме голямата търговия и благосъстояние да останат дори и след ипотекирането на всеки фонд, то тези богатства трябва да бъдат защитавани с пропорционална сила, но откъде държавата ще получи приходите, които ще я поддържат? Просто и ясно, това трябва да стане чрез непрекъснатото данъчно облагане на притежателите на анюитети или, което е същото нещо, чрез ново ипотекиране при всяка необходимост на известна част от техните анюитети.¹³ Това ще ги накара да допринасят за тяхната соб-

¹³ Адам Смит описва няколкото начина за вземане на заеми, използвани от британското правителство

ствена защита и тази на нацията. Но трудностите, съпровождащи такава политика, ще се изяснят, когато предположим, че кралят е станал абсолютен господар или все още е контролиран от национални съвети, в които притежателите на анюитети трябва по необходимост да имат основната дума.

Ако принцът е станал абсолютен монарх, което би могло да се очаква от такова стечение на обстоятелствата, то ще е много лесно да увеличи налозите върху притежателите на анюитети, което ще се състои само в държането на пари в неговите ръце, така че този вид собственост скоро ще загуби целия си кредит. Целият доход на всеки индивид в държавата трябва напълно да бъде оставен на усмотрението на суверена. Това е степен на деспотизъм, която още никой ориенталски монарх не е достигнал. Ако пък съгласието на притежателите на анюитети е необходима предпоставка за всяко данъчно облагане, то те никога няма да бъдат убедени да допринасят достатъчно за поддръжката на управлението, тъй като намалението на техните приходи ще бъде твърде значително, няма да бъде скрито под външността на акцизи и мита и няма да бъде поделено с никоя друга класа в държавата, която по предположение вече е обложена с данъци до крайност. В някои републики съществуват примери за даването на стотното пени, а понякога на петнадесетото, за поддръжка на държавата, но това винаги представлява изключително и произволно упражняване на власт и никога няма да стане основа за постоянна национална защита. Винаги откриваме, че когато правителството е ипотекирало всички свои доходи, то по необходимост потъва в състояние на отпуснатост, бездействие и безсилие.

Това са неудобствата, които могат да бъдат предвидени в ситуацията, към която Великобритания забележимо се движи. Без да споменаваме безбройните неудобства, които не могат да бъдат предвидени и които могат да са резултат от такава зловеща ситуация държавата да се направи главният или единствен собственик на земята освен инвестирането ѝ със всеки възможен акциз и мито, което плодородното въображение на министрите и проектантите са били способни да измислят.

Трябва да си признаем, че съществува странна леност, дължаща се на продължителен обичай или навик, която е обхванала всички класи от хора по отношение на държавния дълг и която не е като жалните оплаквания на проповедниците относно техните религиозни доктрини. Всички се надяваме на нещо, на което и най-оптимистичното въображение не може да се надява, а именно, че или това (или някое друго) правителство ще бъде обзето от такава постоянна и неотменна пестеливост, че да напредне при изплащането на дълговете, или състоянието на международните отношения ще им предостави достатъчно дълго спокойствие и безгрижие за подобно начинание. *Какво тогава ще стане*

през 18 век. Те са включвали вечен анюитет, равен на лихвата, който държавата може да изкупи по всяко време, като плати лихвата върху заетата сума. Този начин е бил известен като вечно финансиране или просто като финансиране. Други видове анюитети са били с фиксиран срок и със срок живота на заемотателя (Smith, A., 1776. *Wealth of Nations*, bk. 5, ch. 3). – Бел. пр.

с нас? Дали някога сме били такива добри християни и толкова отдадени на Провидението? Това е любопитен въпрос – дори ако се разглежда само от спекулативната му страна, на който няма да бъде невъзможно да се намери някакъв предполагаем отговор и решение. Събитията тук ще зависят твърде малко от изходите на битки, преговори, интриги и фракции. Съществува естествен прогрес на нещата, които може да ръководи нашето мислене. Както би трябвало да се е изисквало умерено благоразумие, когато започнахме тази практика на ипотекиране, за да предвидим от природата на хората и на министрите, че нещата ще бъдат докарани до крайността, която виждаме, така сега, когато те са щастливо достигнати, няма да бъде трудно да се предположат последиците. Трябва да се случи едно от двете събития: или нацията трябва да разруши държавния кредит, или държавният кредит ще разруши нацията. Невъзможно е и двете да съществуват заедно по начина, по който са управлявани в тази или в някои други нации.

Наистина е налице схема за изплащане на нашите дългове, която беше предложена преди повече от тридесет години от един образцов гражданин – господин Хътчисън,¹⁴ и която беше одобрена от няколко разумни мъже, но нейното приложение е твърде невероятно. Според него е грешно да си представяме, че този дълг е на държавата – в действителност всеки индивид дължи пропорционален дял от него и плаща в своите данъци пропорционален дял от лихвата освен разноските по администрирането на тези данъци. Не е ли по-добре да направим пропорционално разпределение помежду си и всеки от нас да внесе сума в съответствие с неговата или с нейната собственост и по този начин да освободим всички наши фондове и държавни ипотеки? Този автор, изглежда, не е взел предвид, че бедните трудови хора плащат значителна част от данъците чрез тяхното годишно потребление, въпреки че не могат да платят предварително пропорционална част от изискваната сума. Без да споменаваме, че собствеността в пари и капиталите в търговията могат много лесно да бъдат укрити или прикрити и че видимата собственост в къщи и земи в крайна сметка би отговаряла за целия дълг. Неравенство и потисничество, на което не можем лесно да се подчиним. Но въпреки че този проект не би могъл да се случи никога, то не е невъзможно дълговете да причинят сърдечна болест на нацията и тя да бъде жестоко потисната от тях, като в същото време се появи някой смел проектант с въображаеми схеми за тяхното изплащане. И тъй като държавният кредит ще започва да става доста нисък и крехък, най-малкото докосване ще го разруши, както се случи във Франция по време на регентството¹⁵, и по този

¹⁴ Hutcheson, A. (1721). *A Collection of Treaties relating to the National Debts and Funds* (<https://archive.org/details/collectionoftrea00hutcuoft/page/n7/mode/2up>). Арчибалд Хътчисън (1659-1740) е британски юрист, политик и депутат в Камарата на общините, благодетел и член на Кралското общество (Royal Society). – Бел. пр.

¹⁵ Периодът от 1643 до 1661 г. по време на ранното управление на Луи XIV, когато главната отговорност за страната се е носила от кардинал Мазарини. – Бел. пр.

начин той *ще умре от доктора си*.

(Някои съседни държави практикуват лесен метод, чрез който намаляват държавните си дългове. Французите имат обичай, както римляните преди тях, да увеличават количеството на техните пари. И нацията там е била толкова добре запозната с това, че този обичай не вреди на държавния кредит, въпреки че такова повишение премахва веднага с едикт толкова много от дълговете им. Холандците намаляват лихвата без съгласието на техните кредитори или, което е същото, произволно облагат фондовете, както и собствеността. Ако можем да използваме един от тези методи, ние никога няма да бъдем потиснати от национални дългове. И не е невъзможно някой от тези или друг метод, при всички рискове, да бъде опитан за увеличаването на нашите трудности и тежести. Но хората в страната ни са толкова добри мислители, когато става въпрос за техния интерес, че държавният кредит вероятно би пропаднал веднага след такъв опасен опит.)

Много по-вероятно е накърняването на националното доверие да бъде необходимият резултат от войни, загуби, нещастия и обществени бедствия или дори може би от победи и завоевания. Трябва да си признаем, че когато видя принцове и държави, които се бият или спорят всред техните дългове, фондове и държавни ипотечи, това винаги ми напомня за дуел, представляващ игра с пръчки в магазин за *китайски* порцелан. Как може да се очаква, че суверените ще пощадят някаква вредна за тях и за обществото собственост, когато имат толкова малко състрадание към животи и собственост, които са полезни за тях и за обществото? Нека да дойде времето (и то със сигурност ще дойде), когато новите фондове, които са създадени за ежегодните нужди, не успеят да съберат подписа и да натрупат планираните средства.

Да предположим, че свежите пари на нацията са изхарчени или че нашето доверие, което е било толкова силно, започва да ни изневерява. Да предположим, че в това състояние нацията е заплашена с нашествие, избухнал е бунт (или се подозира, че ще избухне такъв), военна част не може да бъде екипирана поради липса на пари или снаряжение или дори не може да бъде изплатена чужда субсидия. Какво трябва да направи принц или министър в такова спешно състояние? Правото на самосъхранение е неотчуждаемо и свято за всеки индивид и още повече за всяко общество.¹⁶ И глупостта на нашите държавници

¹⁶ Пишейки за неотчуждаеми и свещени права на самосъхранение (вж. Трактата за човешката природа 3.2.10.), Хюм напомня политическата мисъл на Томас Хобс и Джон Лок, както и по-късни формулировки като тази на Американската декларация за независимост от 1776 г. или Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г. Като цяло Хюм обаче е против традицията на Хобс, като отрича, че желанието за самосъхранение е фундаментална страст, спрямо която трябва да бъде разглеждан човешкият морален и политически живот. Той изрично критикува „егоистичната система на морала“ на Хобс и Лок (*An Enquiry Concerning the Principals of Morals*, App. 2), подчертавайки, че незаинтересуваните страсти често надделяват над заинтересуваните. Истина е, че за всички същества, вкл. за човека (вж. Хюм, Д. 1986. *Трактат за човешката природа*. С.: Наука и

трябва да бъде по-голяма от глупостта на онези, които първи са поели дългове или, което е по-важно, на онези, които имат доверие или продължават да имат доверие на това обезпечение, ако тези държавници държат в ръцете си спасението и не го използват. Така създадени и ипотекирани, фондовете ще носят по това време голям годишен приход, който е достатъчен за сигурността и за защитата на нацията. Парите сигурно лежат в хазната, готови за изплащане на тримесечната лихва. Необходимостта зове, страхът подтиква, разумът увещава, състраданието само възкликва: Парите ще бъдат оползотворени незабавно с най-тържествени заявления, за да бъдат може би веднага заместени. Нищо повече не е необходимо. Цялото здание вече се клати и ще падне на земята и ще погребее хиляди в развалините. И това може да се нарече *естествената смърт* на държавния кредит. Към този период тенденцията и ходът му е естествен, както и на едно животинско тяло – към разрушение и разпадане.

Повечето хора са такива големи наивници, че въпреки насилствения шок на държавния кредит, какъвто такава доброволна несъстоятелност би предизвикала в Англия, няма да мине много време и кредитът би се възстановил в същото цветущо състояние, както преди. По време на последната война¹⁷ сегашният крал на Франция взе заеми с лихва, по-ниска, отколкото неговият дядо някога е успял да получи – такава лихва, с каквато Британският парламент взема заеми, като се съобразява с естествената норма на лихвата в двете кралства. И въпреки че хората обикновено са управлявани по-скоро с онова, което са видели, отколкото с онова, което биха предвидили с някаква сигурност, все пак обещанията, тържествените заявления, честната външност и изкушенията на сегашния интерес имат талкова силно влияние, че малцина успяват да им устоят. Човечеството се хваща винаги и през всички векове на същите примамки и стръв, на същите трикове, които се разиграват отново и отново и все още го мамят. Върховете на популизма и патриотизма са все така изпитаният път към властта и тиранията, ласкателството – към коварството, редовните войски – към произволно и тиранично управление, и величието на Бога – към временния интерес на духовенството. Страхът от безкрайно разрушаване на държавния кредит, като позволяваме да е зло, е ненужен призрак.¹⁸ След като

изкуство, 1.3.16, превод Веселин Лаптев), „любовта към живота“ е един от инстинктите, вродени в нашата природа (Трактат 2.3.3.), и че изпитваме „естествен ужас към смъртта“. Въпреки това Хюм придава малко внимание на този ужас и не казва, че той доминира другите страсти. За разлика от Хобс Хюм (а век по-късно и Дарвин) признава благородството на смелостта и саможертвата за другите. Той признава правото на самоубийство, когато при определени обстоятелства животът се превърне в тежко бреме (вж. неговото есе „За самоубийството“). – Бел. пр.

¹⁷ Луи XV по време на войната за австрийското наследство. – Бел. пр.

¹⁸ Любопитно в тази връзка е неотдавнашното размишление на Нобеловия лауреат по икономика за 2008 г. Пол Кругман за националния дълг на САЩ, а именно, че хората трябва да се научат да не се тревожат и да обичат дълга, правейки препратка към популярен филм – черна комедия на Стенли Кубрик от 1964 г. (вж. Кругман, Р. Learn to Stop Worrying and Love Debt. *The New York Times*, Dec. 3, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/12/03/opinion/biden-republicans-debt.html>). – Бел. пр.

сме паразитирали и зависими от нашите дългове, благоразумният човек в действителност по-скоро би заел на държавата веднага – така, както богатият мошеник, макар че никой не би го накарал да плати, е предпочитан длъжник пред честен банкрутирал, защото може да открие, че за да може да води бизнеса си, е в негов интерес да плати дълговете си, когато те не са много тежки, докато вторият просто няма тази възможност. Размишлението на Тацит, което е вечно валидно и вярно¹⁹, е приложимо и за нашия случай: „Тълпата приемаше със задоволство големите подаръци и благодеяния, които той правеше. Най-глупавите граждани ги купуваха, докато мъдрите ги смятаха за нищо неструващи привилегии, които не можеха да бъдат давани, нито приемани, ако държавата трябваше да съществува.“²⁰ Държавата е длъжник, който никой човек не може да накара да плати. Единственият контрол, който кредиторите имат над нея, е интересът да се запази кредитът. Такъв интерес може да изгуби равновесие и да рухне от много голям дълг и от трудна и извънредна спешност, като се предполага, че кредитът е невъзвръщаем. Без да споменаваме, че често някаква необходимост в точно определен момент принуждава държавите към мерки, които са, ако говорим в съответствие с истината, срещу техния интерес.

Тези две събития са нещастия, но не от най-големите. Хиляди са жертвани за безопасността на милиони. Ние обаче не сме застраховани, че няма да се случи противоположното събитие и че милиони няма да бъдат жертвани за временната безопасност на хиляди.

(Чувал съм, че е изчислен броят на чуждите и родните кредитори на държавата, като той е само 17 000. Сега те си придават важност с техния доход, но в случай на държавен банкрут веднага ще се превърнат в най-ниските, най-долните, най-лошите и презрителни хора. Достойнството и авторитетът на земевладелците и благородниците са много по-добре вкоренени и биха направили спора много неравен, ако се стигне до такава крайност. Човек би бил склонен да смята, че това събитие ще се случи скоро, да кажем, след петдесет години, ако подобни предсказания на нашите бащи за продължителността на държавния ни кредит не се окажат погрешни въпреки всякакви разумни очаквания. Когато астролозите във Франция предсказвали всяка година смъртта на Хенри IV, той заявявал, че *все някой ден тези приятели би трябвало да познаят*. Следователно ще бъдем внимателни при предписването на определена дата и ще се задоволим само да посочим събитието.)

Нашето популярно управление вероятно ще направи трудно или опасно за един министър да посмее да използва такъв опасен метод като този на доброволния

¹⁹ Стряскащо е твърдението на Хюм за размишлението на Тацит като вечна истина. – Бел. пр.

²⁰ Тацит коментира усилията на император Вителий през 69 г. да си осигури благоволенieto на народа в неговата неуспешна борба с Веспасиан (HIST., LIB III.: *Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: Stultissimus quisque pecuniis mercabatur: Apud sapientes cassa habebantur; que neque dari neque accipi, salva republica, poterant*). – Бел. пр.

банкрут. И въпреки че Камарата на лордовете е съставена почти само от собственици на земя, а в Камарата на общините мнозинството са такива, като съответно никой от тях не се предполага да има голяма собственост във фондовете, все пак връзката на членовете на фондовете със собствениците може да са окаже толкова пряка и непосредствена, че да ги направи по-силни от публичното доверие, отколкото изискват благоразумието, политиката или дори справедливостта.²¹ И може би нашите чужди врагове (или по-скоро враг, тъй като имаме само един опасен) могат да бъдат такива политици, че да открият, че нашата безопасност се намира в отчаяно положение и следователно не могат да ни покажат явната и голяма опасност, докато тя не стане неизбежна. Нашите деди, бащи и ние сме преценили справедливо баланса на силата в Европа като твърде невъзможен за запазване без нашето внимание и помощ. Но децата ни, уморени от борбата и обременени с тежести, могат да решат да си седят спокойно и да гледат как техните съседи са потискани и завладявани, докато най-накрая те самите и техните кредитори се преклонят и подчинят на благоволенieto на завоевателя. И това може би всъщност ще бъде наречено точно *насилствената смърт* на нашия държавен кредит.²²

Тези явления може би не изглеждат така далеч във времето и вероятно са такива, които разумът предвижда почти толкова ясно, колкото всяко нещо, лежащо в утробата на времето.²³ И въпреки че древните са смятали, че за да се

²¹ Това е така, защото интересът на собственика на земя като длъжник ще влезе в конфликт с интереса на притежателя на ценни книжа. Трудно е да се прогнозира как двата интереса ще се обединят, за да поддържат публичната състоятелност. Хюм разглежда по-подробно и последователно нарастващия дълг като потенциален източник на конфликт между „поземления“ и „търговския“ интерес. Вж. есето „За партиите изобщо“ (Hume, D. 1985., Of Parties in General. In: Miller, E. F. (ed.). *Essays Moral, Political and Literary*. Indianapolis: Liberty Fund, <https://oll.libertyfund.org/title/hume-essays-moral-political-literary-1f-ed>). – Бел. пр.

²² В „Богатството на народите“ Адам Смит говори също и за „разрушителното действие на вечното финансиране“, като е бил загрижен за нарастващия публичен дълг на Великобритания. Но както и Хюм, той споделя мнението, че вероятно способността на страната да поема дълг ще нараства и тя ще избегне банкрута. Вж. Smith, A. 1937 [1776]. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Cannan, E. (ed.). New York: Random House, p. 873, 882 (<https://archive.org/details/dli.ernet.12279/page/n3/mode/2up>). Сто години по-късно историкът Томас Маколи (Thomas Babington Macaulay, 1800-1859) ще продължи с оптимизъм на уиг обсъждането на произхода и развитието на националния дълг на Великобритания в своята недовършена многотомна „История на Англия“ (1849-1855) и дори ще порицае Дейвид Хюм и Адам Смит за тяхната предпазливост (вж. главата „The Origin of the National Debt“ в *The History of England. The Complete Works of Lord Macaulay*. Vol. V. London: Longmans, Green & Co. 1898, pp. 335-348, <https://archive.org/details/worksoflordmacau0005maca/page/n11/mode/2up?q=Hume>). – Бел. пр.

²³ Хюм пише тези редове в контекста на масовото убеждение по негово време, че Земята е на възраст около 6000 години, и преди момента, в който приятелят на Адам Смит и един от основоположниците на съвременната геология Джеймс Хътън (James Hutton, 1726-1797) ще обоснове идеята, че Земята е много древна и „без начало и без край“. Вж. Repchek, J. 2003. *The Man Who Found Time: James Hutton and the Discovery of the Earth's Antiquity*. Cambridge, MA: Perseus Publishing, (<https://archive.org/details/manwhofoundtimej0000repch/page/n5/mode/2up>). Вж. също Мандов, Г. 1986. *Геоложката история на земята*. С.: Наука и изкуство, с. 16. – Бел. пр.

достигне до дарбата на предсказанието, е необходимо божествено опиянение или лудост, човек може безопасно да твърди, че за да се направят предсказания като описаните тук, не е необходимо нищо друго освен да бъдем с всичките си сетива и разум и свободни от популярна лудост и заблуждение.

Допълнителна литература

Хюм, Д. (2014). *Политически есета* (превод Св. Малинов). С.: Сиела.

Хюм, Д. (2016). *Изследване на човешкия разсъдък* (превод В. Любенова). С.: Изток-Запад.

Hume, D. (May 7, 1711 - August 25, 1776) via *McMaster University Archive for the History of Economic Thought*, <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/hume/index.html>

Hume, D. (1955). *Writings on Economics* (Rotwein, E. ed.). London: Nelson, <https://archive.org/details/writingsoneconom0000hume/page/n3/mode/2up?view=theater>

Hume, D. (1711-1776) via *Online Library of Liberty*, <https://oll.libertyfund.org/person/david-hume>

Fieser, J. David Hume. In: *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/hume/>

Henderson, D. H. David Hume. In: *Econlib Encyclopedia*, <https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Hume.html>

Morris, W. E. and Brown, Ch. R. (2021). David Hume. In: Zalta, E. N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2021 Edition), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/hume/>.

Rotwein, E. (1987). Hume, David (1711-1776). In: Eatwell, J. (ed.). *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Vol. 2. London: The Macmillan Press, pp. 692-695.

Shabas, M. and Wennerlind, C. (2020). *A Philosopher's Economist: Hume and the Rise of Capitalism*. Chicago: The University of Chicago Press.

Превод: Д-р Васил Бресковски